

2. Закон України «Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку малих міст» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1580-15> – Назва з екрану.
3. Малий город. Социально-демографическое исследование небольшого города. – М.: изд-во Моск.ун-та, 1972. – 245 с.
4. Соціально-бібліотечний проект «Історія малих міст України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dnabb.org> – Назва з екрану.
5. Ястребицкая А. Л. Средневековая культура и города в новой исторической науке. – М., 1995. – 471 с.

Веремчук І.А.

студентка,

Рівненський державний гуманітарний університет

ЖІНОЧІ СИМВОЛИ В УКРАЇНСЬКОМУ ТРАДИЦІЙНОМУ СВИТОГЛЯДІ

Сучасна світова культура розвивається досить динамічно, що впливає на процес стирання національних та регіональних відмінностей. Тому нині гостро стоїть питання захисту культурної самобутності народів світу. Проблема національної самоідентифікації залишається актуальною і для українського етносу. Збереженню етнічної самосвідомості сприяє вивчення традиційних форм культури, її архетипних образів та символів

Свого часу К. Г. Юнг зазначав, що архетипи – це образи, які поєднані емоціями з людиною, що унеможливує їх довільне витлумачення [11, с. 95]. У світоглядних уявленнях минулих культур і тих міфах, які функціонують у сфері культурного буття нашого народу сьогодні, можна віднайти відповіді на питання про специфіку бачення жіночого як архетипного.

Наукові спроби теоретичного осмислення поняття символу знаходимо в праці О. Лосєва [7]. О. Веселовський в «Історичній поетиці» [2] досліджує генеалогію символу, розглядає його фольклорний аспект, розкриває взаємозв'язок образу і символу. Праці О. Потебні «О некоторых символах в славянской народной поэзии» [10] та «Объяснения малорусских и сродных народных песен. Колядки и щедровки» [9], М. Дмитренка «Українські символи» [4], Г. Лозко «Українські символи та священні знаки. Деревя та кущі. Тварини та птахи» [6] дають змогу дослідити типову українську символіку. Проте на наш погляд мало дослідженим залишається питання жіночих символів, які формують уявлення про особливі якості жіночої української натури, становлячи перелік асоційованих одне з одним понять.

Мета даної розвідки полягає в з'ясуванні характерних особливостей жіночого символу, аналізі значень деяких символів, а також висвітленні проблеми вивчення поняття про жіночий образ-символ, котрі знайшли своє відображення у міфології, фольклорі, обрядах та звичаях.

Український термін «традиційний світогляд» співвідноситься з такими термінами зарубіжної етнології і антропології, як «картина світу», «образ світу» [3, с. 36]. Е. Касіерер, відомий теоретик символізму, вважав: «Символ – ключ до природи людини» [5, с. 29-30]. За його теорією, людське існування можна

розглядати як існування, що відбувається в символічних формах. Отже, пізнання світу в давнину – це пізнання його за допомогою символічних образів, оскільки всі форми людського пізнання та діяльності мають символічний характер.

На думку М. Дмитренка та Л. Іваннікова, українська система символічного відображення світу належить до найдавніших і найбагатших систем традиційної культури на планеті [4, с. 3-4].

Жінка в традиційному світогляді українців співвідноситься із земним, природним життям – водою, землею, рослинним і тваринним світами, природними явищами і стихіями. Символи води і дерева вважаються основними серед тих, що уособлюють жіночий принцип. Так, про материнське значення води, як про найбільш символічне тлумачення, говорить К. Юнг [11, с. 222].

Вода є життєдайною основою світотворення. Вона виражалася такими поняттями, як волога, криниця, річка, море, дівчина, жінка, матір. Вода, її символи є активними захисниками, рятівниками, цілителями і присутні в багатьох обрядах календарно-обрядового циклу і родинної обрядовості. Вода вважалася символічним втіленням жіночого життєдайного начала, родючих сил природи. У піснях воду порівнюють з дівочою красою, вродою:

*...Ой не ходи понад воду та не шукай броду,
Не дивися та й на мене та й на мою вроду...*

Образи і символи води, дощу, роси виступають провісниками майбутньої долі, майбутнього нареченого. О. Потебня звертає увагу на певний асоціативний ряд в українській пісенній творчості: вода – врода (краса); вода чиста – дівка мила; вода нечиста – дівчина невірна; каламутна вода – дівчина нехороша. Хотіти пити – жадати кохання. Пити, поїти – вдовольняти спрагу кохання. Давати пити іншому – зраджувати чоловікові [9, с. 457].

Отже, вода в українському фольклорі є межею між світами й станами людського буття, символізує силу та енергію дівчини і жінки, життєдайне жіноче начало, а також родючі сили природи. Тобто вода в уявленні наших пращурів виступає Праматір'ю Світу.

Міфологічні мотиви творення світу в українському фольклорі мають досить чітку хліборобську спрямованість, що є виявом правічного буття українців. Тому культ землі у наших предків був одним із давніх і основних. Адже Земля в українській міфології – одна з основних стихій світотворення; центральна частина триєдності Всесвіту; символ жіночого начала, материнства; осмислюється як прародителька і годувальниця всього живого:

*З дрібного пісочку – чорна земляця,
Студена водиця, зелена травиця.
З синього камінця – синє небо,
Синє небо, світле сонечко,
Ясен місечок і всі зізвочки [8, с. 56]...*

Символ землі, як один із найдавніших, є символом вічного оновлення життя, родючості і займає важливе місце у життєдіяльності людини. Тому із силами землі особливо споріднена жінка, мати, господиня, бо матір дає життя, як і земля. Власне до землі, у міфологічній свідомості, як і до богів наші предки ставилися зі святістю. Заборонялося по землі бити палицею, колоти гострими предметами. Адже земля була як «живе тіло», «живий організм» матері-родительниці.

Символ землі в свідомості українського етносу нерозривний з символікою рослин. В українській народній творчості найстійкішу жіночу асоціацію спостерігаємо з калиною і вербою.

Верба – жіночий символ Світового Древа. Наші пращури вважали її Прадеревом життя, а Чумацький шлях (Молочну стежку) – її зображенням на зоряному небі. Верба виступає в ролі світового древа й у загадці про дорогу: «Лежить верба посеред села: як встане, до неба дістане». На тотемність верби може вказувати також етимологія її назви, що пов'язується з вертінням, обертанням (пор. веретено Богині Долі, яка пряде нитку життя), а також верем'ям (врем'ям – часом, доброю годиною, погодою).

На Купайла дівчата прикрашають вербове деревце стрічками, віночками, намистом, квітами і водять навколо нього хоровод. Тут верба – символ жіночого природного начала. Про це й Купальська пісня:

*Наше Купайло з верби, з верби,
Котре краще – прийди, прийди* [6, с. 130]...

Калина – один із найдавніших рослинних символів. Це знак життя, крові, вогню і смерті. Деякі дослідники пов'язують її назву із сонцем, жаром, паланням. Калина часто відіграє роль світового древа, на вершечку якого птахи дзьобають ягоди, приносячи людям вісті. Проте насамперед калина – одна зі священних рослин, що символізує жіноче начало взагалі, і зокрема період жіночої плідності. Калина як символ дівочої чистоти оспівана у весільних піснях. Важливе значення вона має і в дівочих ініціаціях на свято Рожаниць [6, с. 132].

Береза – давній оберіг, культове дерево, «Богородичне дерево»; символ відродження, чистоти, святості, родючості, краси, тендітності, туги, печалі, беззахисності, дівочої незайманості й загалом – дівчини, молодої жінки:

*Ой хвалилася да березонька
Що на мені кора да біленька,
Що на мені листя да широкее,
Що на мені гілля да високее...*

Перетворення дівчини на березу є типовими у народних піснях. У рекрутських та солдатських піснях знаходимо порівняння берези з матір'ю:

*Годі березі зеленій стояти,
Пора тобі свій лист спускати.
Беруть, беруть молодця в солдати,
За ним плаче його стара мати* [12, с. 207].

Жіноча символіка дозволяє виявити особливості, притаманні саме слов'янській міфології та фольклору. Серед них – переважне поклоніння стихіям, взагалі явищам природи. І хоч співвіднесення жінки з природою досить традиційне, на цьому тлі міфологічна картина не повторює загальноєвропейську традицію. За приклад слугує той факт, що жіноче начало в українській поетичній творчості ототожнюється з вогнем і світлом.

Сонце в українській міфопоетичній традиції зображувалося в образі «княгині», «красної панни», «матері», «вдови», тобто набувало рис жінки. Павло Чубинський записав колядку, в якій Сонце постає в образі богині-панни, котра вбирається за золотою стіною – тобто червоно-золотим небом на світанку. У народній уяві Сонце «грає», «жениться і танцює». На честь Сонця на схід орієнтували вівтарі у храмах та вхідні двері у селянських хатах.

Я. Боровський зазначає, що з культом світла пов'язані численні підвіски у вигляді кружала, так звані лужниці. Час їх найбільшого поширення на Русі X – поч. XI ст. Це були амулети-обереги, які захищали дівчат від злих чар і нечистої сили. Були також поширені підвіски у вигляді невеликого хрестика. Як відомо, хрестик у язичницьких слов'ян уважався символом небесного вогню,

сонячного божества, а тому таким виробам приписувались особливі священні властивості [1, с. 29-30].

Асоціація жінки з сонцем і світлом породжує нові асоціативні ряди в українській поезії. О. Потебня вбачає спорідненість символів води та світла. «Краса та дівоцтво – світло, звідси вода – символ дівчини». Таким чином, при аналізі жіночої символіки визначаються певні ознаки «жіночого» в слов'янському світосприйнятті [10, с. 182].

Висновки. Аналіз наукової та методичної літератури показав, що жіноча символіка, що склалась у давнину, ототожнення жінки з різними речами та поняттями дає багато в розумінні українського традиційного світогляду. Жіночі символи знайшли своє відображення у міфології, фольклорі, обрядах та звичаях та співвідносяться із водою, землею, рослинним і тваринним світами, природними явищами і стихіям. Розгляд фольклорних символів, що ототожнюються з жінкою, сприяє розумінню символізму жіночих образів, встановленню їх характерних рис.

Список використаних джерел:

1. Боровський Я. Світогляд давніх киян / Я. Боровський. – К.: Наук. думка, 1992. – 176 с.
2. Веселовский А. Историческая поэтика / А. Веселовский. – М.: Советский писатель, 1980. – 360 с.
3. Гримич М. Традиційний світогляд на етнопсихологічні константи українців / М. Гримич. – К.: Віпол, 2001. – 379 с.
4. Дмитренко М. Українські символи / М. Дмитренко, Л. Іваннікова, Г. Лозко та ін. – К.: Народознавство, 1994. – С. 3-4.
5. Кассирер Е. Опыт о человеке: Введение в философию человеческой культуры / Е. Кассирер // Проблема человека в западной философии. – М.: Гардарики, 1998. – С. 3-31.
6. Лозко Г. Українські символи та священні знаки. Древа та кущі. Тварини та птахи // Українські символи за ред. М. Дмитренка. – К.: Народознавство, 1995. – С. 5-16; 115-135; 130-133.
7. Лосев О. Теорія художнього стилю / О. Лосев. – К.: Либідь, 1994. – 340 с.
8. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу. Ескіз української міфології / І. Нечуй-Левицький – К.: Обереги, 1922. – 88 с.
9. Потебня А. Объяснения малорусских и сродных народных песен. Колядки и щедровки. – Варшава: Тип. М. Зишкевича, 1987. – Т. 2.9. – 809 с.
10. Потебня А. О некоторых символах в славянской народной поэзии / А. Потебня. – 2-е изд. – Харьков: М. В. Потебня, 1914. – 243 с.
11. Юнг К. К вопросу о подсознании / Карл Юнг // Юнг К. Г., Франц М.-Л. фон, Хендерсон Дж. Л., Якоби И., Яффе А. Человек и его символы. – М.: Серебряные нити, 1997. – С. 95; 225.
12. Ярошинська Є. Народні пісні з-над Дністра в записках Є. Ярошинської / Є. Ярошинська. – К.: Муз. Україна, 1972. – 324 с.